

KOLD KRIG I EN DANSK KØKKEN- KULTUR, 1945-65*

Af Iben Vyff

I de seneste år har køkkener og især de amerikanske køkkener tiltrukket sig stor opmærksomhed i diskussioner af kulturens betydning i koldkrigs konflikten. Spørgsmålet er, om den kolde krig også nåede de danske køkkener?

* Artiklen er skrevet i tilknytning til det FKK-financerede forskningsprojekt "Amerikansk på dansk"

På Victoria and Albert Museum i London vistes fra september 2008 til januar 2009 udstillingen "Cold War Modern: Design 1945-1970". Med den kolde krig som overordnet ramme fokuserede udstillingen på udviklingen inden for moderne kunst, design, arkitektur og film på begge sider af jerntæppet i de første 25 år efter Anden Verdenskrig. Udstillet var bl.a. malerier og skulpturer, polsk porcelæn og Tupperware, rumdragten fra en af Apollo missionerne, smykke- og tøjdesign fra Pierre Cardin og Paco Rabanne, møbler lavet i neopren, PVC og fiberglas, en Vespa-scooter samt en model af den første russiske sputnik for blot at nævne et udpluk af de iøjnefaldende artefakter.¹ Arrangørerne af udstillingen opererede tydeligvis med en opfattelse af, at den kolde krig manifesterede sig i en særlig koldkrigsæstetik, der ikke begrænsede sig til den militærteknologiske sfære, men som også satte sit aftryk på design og derved rakte langt ind i forbrugets, kulturens og hverdagslivets verden. Intet sted blev det dog tydeliggjort, hvilke kriterier udstillingsstandene skulle opfylde for at være netop koldkrigsdesign og ikke bare design fra perioden 1945 til 1970. Frem for at diskutere hvilket design, der blev præget af den kolde krig, og ikke mindst hvordan og hvorfor, syntes præmissen at være, at koldkrigs konflikten satte sit aftryk på alt og lod sig aflæse i alt, også når det kom til samtidens design. Det blev således aldrig ekspliciteret, hvad polsk porcelæn, Vespa-scootere eller en kjole lavet i papir fra Rabanne havde med den kolde krig at gøre.

Udstillingen var den første af sin slags. Med sin interesse for hvordan kunst og design i bred forstand blev formet af den kolde krig, kan den imidlertid ses som en foreløbig kulmination på den stigende interesse, der i en årrække har været for relationen mellem kultur og kold krig. Fokus her har dels været på kulturens betydning under den kolde krig og dels på, hvordan den kol-

de krig kom til udtryk i kulturen og hverdagslivet mere generelt. Begge tilgange er udtryk for den retning inden for koldkrigsforskning, der blandt andet betegnes som “The cultural turn in cold war studies”, og som overordnet kan beskrives ved, at kultur, kunst, mentalitet og de mere ideologiske sider af koldkrigs konflikten er blevet gjort til genstand for analyser. Forskningsfeltet har især været domineret af netop spørgsmålet om kulturens betydning, af interessen for de ideologiske eller kulturelle initiativer, som henholdsvis USA og USSR tog for at påvirke den europæiske befolkning i kampen om sjælene under den kolde krig. Det har således været spørgsmålet om den politiske eller statslige styring og brug af kulturlivet, der har været søgt afdækket, hvilket har betydet, at det har været de forskellige kampagners tilblivelse og formål og derved afsenderne og deres intentioner, der er blevet analyseret frem for receptionen af kampagnerne eller effekten af dem.² Spørgsmålet om, i hvilket omfang den kolde krig påvirkede kultur- og hverdagslivet, eller hvordan koldkrigs konflikten oplevedes i et hverdagsperspektiv, er således kun mangelfuldt analyseret, og ligeledes er viden om, i hvilket omfang koldkrigs konflikten var nærværende uden for de mere traditionelt politiserede sfærer, stadig begrænset.³ Internationalt har interessen for emnet dog været stigende de seneste år, og her har køkkener og i særdeleshed de amerikanske køkkeners betydning i koldkrigs konflikten tiltrukket sig stor opmærksomhed. Spørgsmålet er imidlertid, om den kolde krig også nåede de danske køkkener? Det er udgangspunktet for denne artikel, som diskuterer, i hvor høj grad den kolde krig manifesterede sig i danske køkkener og i dansk køkkenkultur i perioden fra 1945 til 1965.

Køkkenet som et koldkrigs-ikon

Interessen for køkkener i et koldkrigs-perspektiv har især samlet sig om “The Kitchen Debate”, et begreb der refererer til den

Kold krig i køkkenet. Den amerikanske vicepræsident Richard Nixon og Sovjetunionens premierminister Nikita Khrushchev får sig en køkkensnak under den amerikanske udstilling i Moskva i juli 1959.

disput, der fandt sted mellem den sovjetiske Førstesekretær Nikita Khrushchev og den amerikanske Vicepræsident Richard Nixon i anledning af The American National Exhibit i Moskva 1959.⁴ Stående foran et amerikansk modelkøkken fra General Electric, et af fire udstillede køkkener, der hver især var udstyret med alt, hvad man kunne forestille sig af nyere teknologisk køkkenmaskineri og mere til, diskuterede de to statsmænd spørgsmålet om, hvorvidt det var den amerikanske eller den sovjetiske samfundsmodel, der kunne give sin befolkning de bedste køkkener og forbrugsgoder, eller i bredere forstand, det bedste liv. I ordvekslingen fremførte Nixon, at enhver humor i USA kunne få et køkken som det udstillede, hvis hun ønskede det, alt imens han betvivlede, om Khrushchev med sin samfundsmodel kunne tilbyde sit folk andet end rumrejser og raketter. Dette fik Khrushchev til at erklære, at de sovjetiske køkkener var lige så gode som de amerikanske, og at Sovjetunionen også i forhold til forbrug ville være på samme niveau som USA i løbet af 7 år, hvis ikke også foran.⁵ At begge statsmænd i mere eller mindre grad pyntede på

sandheden, er hævet over enhver tvivl og knap så interessant. Derimod er det påfaldende, at de udstillede amerikanske køkkener blev introduceret som emanciperende for kvinder. Pointen var ikke kun, at det hårde arbejde i køkkenet blev reduceret. Langt vigtigere var nemlig, at den amerikanske kvinde nød en demokratisk ret til frit at vælge, hvilke forbrugsgoder hun ønskede i sit køkken. Det amerikanske køkken, med alt hvad det indebar af køkkenteknologiske muligheder, blev således iscenesat som symbolet på foreningen af viden, teknologi og demokrati, hvilket stod i kontrast til den sovjetiske prioritering. Det amerikanske køkken blev på denne måde sat i en ramme, hvor det blev uløseligt forbundet med glæde og ikke mindst frihed.⁶

Køkkendebatten er interessant af flere grunde. Den fremhæver, hvordan hjemmet og i særdeleshed køkkenet og retten til at vælge mellem køkkenmodeller og -artefakter blev iscenesat som det håndgribelige bevis på både det demokratiske system og den vestlige verdens overlegenhed og overflod. Køkkendebatten tydeliggør endvidere, at koldkrigs konflikten ikke kun var en militær styrkeprøve eller en hardcore politisk konflikt, men også må begribes som en konflikt mellem to konkurrerende samfundssystemer eller to visioner for det moderne liv.⁷ Koldkrigs konflikten involverede også vaskemaskiner, farvefjernsyn og køkkener, for i spørgsmålet om, hvilken samfundsmodel, der kunne sikre sin befolkning på bedste vis, blev også mængden af og retten til forbrugsgoder et centralt punkt.

Køkkendebatten har i eftertiden fået en ikonlignende status, hvilket yderligere er tankevækkende. Blandt samtidige vestlige medier og af flere af eftertidens historikere er den amerikanske udstilling i Moskva blevet set som en genistreg, som en trojansk hest, der var med til at sprede idealer om 'The American Way of Life', hvilket på sigt nedbrød det sovjetiske system indefra. Imidlertid nuancerer nyeste forskning denne opfattelse. Umiddelbart blev debatten

om køkkenerne ført på Nixons banehalvdel. Til det samlede billede hører dog også, at det amerikanske modelhjem og -køkkener samt den amerikanske livsstil ikke var et nyt propagandavåben eller et nyt propagandatiltag med udstillingen i Moskva i 1959. Under Anden Verdenskrig blev det amerikanske køkken og den amerikanske husmor i rollen som konsument brugt i propaganda-øjemed internt i USA til at personificere den amerikanske drøm og dét, der skulle kæmpes for under krigen. Også i koldkrigsammenhæng var brugen af det amerikanske køkken som propaganda ikke et nyt syn med udstillingen i 1959. Inden udstillingen i Moskva var amerikanske hjem, køkkener og hertil hørende forbrugsgoder i det meste af et årti blevet anvendt i udstillingssammenhænge, blandt andet på udstillinger i det delte Berlin i de tidlige 1950ere.⁸ Det er således misvisende at tro, at Khrushchev fuldstændig blev løbet over ende. Tværtimod argumenteres der for, at han så sine fordele i udstillingen, og bl.a. brugte den til at promovere det storstilede byggeprojekt, han havde iværksat i 1956. Yderligere er det blevet fremhævet, at udstillingens modelkøkkener havde karakter af at være kulisser mere end reelle køkkener. Udstillingens køkkener var designet til lejligheden og havde karakter af utopier eller fantasier, hvilket både Khrushchev og flere af de samtidige medier gjorde opmærksom på.⁹ Endelig hører det med til den samlede forståelse af køkkendebatten, at den sovjetiske befolkning med deres kulturelle baggrund havde andre idealer knyttet til hjemmet, hvilket betyder, at en opfattelse af amerikanske og sovjetiske behov og idealer som værende identiske er problematisk. Et amerikansk drømmehjem eller ønskekøkken var med andre ord ikke nødvendigvis identiske med tilsvarende i Sovjetunionen.¹⁰ Disse indvendinger ændrer dog ikke ved den betydning, som køkkener er blevet tillagt både politisk, symbolsk og forskningsmæssigt, i samtiden såvel som i eftertiden.

Hvorvidt det er køkkener eller kanoner,

forbrugsgoder eller våben, der betragtes som udslagsgivende for udfaldet af den kolde krig,¹¹ så står det klart, at det amerikanske forstadshjem i almindelighed og køkkenet i særdeleshed blev set som et værn mod ydre og indre trusler i de første årtier af den kolde krig.¹² Ligeledes står det klart, at det at sprede sine nationale værdier som kulturelle våben var en amerikansk strategi i kampen for at besejre den kommunistiske ideologi under den kolde krig, og amerikanske køkkener spillede en fremtrædende rolle i denne sammenhæng.¹³ Forbrugsgoder til hjemmet og i særdeleshed køkkenudstyr fremstod som et centralt aspekt i den vestlige verdens livsstil og blev en brik i et koldkrigsspil.

Interessen for køkkener kan imidlertid ikke begrænses til et koldkrigsfænomen. Især den første halvdel af det 20. århundrede kan ses som årtierne for det moderne køkkens fødsel.¹⁴ Køkkenet har igennem det 20. århundrede været det teknopolitiske spændingsfelt, der forbandt staten, markedet og familien, og interessen for køkkener har også på denne baggrund været stor, både før, under og efter den kolde krig.¹⁵

I modsætning til store dele af den internationale forskning i køkkener i en koldkrigssammenhæng, er fokus i denne artikel ikke rettet mod den politiske brug af køkkenet eller den politiske styring af køkkenkulturen, selvom jeg dog også har øje for de politiske processer omkring køkkenet. Derimod har jeg valgt at undersøge, hvordan koldkrigskonflikten lod sig aflæse i beskrivelser og diskussioner af køkkener i en dansk køkkenkultur i perioden 1945-65, en klassisk koldkrigsperiode, der også kaldes de lange 1950ere, og hvor den kolde krig det meste af tiden var på frysepunktet. Spørgsmålet er derfor, hvilke forestillinger og idealer, der relateredes til henholdsvis USA og Sovjetunionen og disses køkkener i en dansk køkkenkultur? Og på hvilken måde kan man tale om kold krig i en dansk køkkenkultur? Med denne tilgang forsøger jeg at komme spørgsmålet om, hvordan den

kolde krig lod sig aflæse i et hverdagsperspektiv, et skridt nærmere.

Dansk køkkenkultur

Når man betragter den danske køkkenkultur fra 1945-65, er det slående, hvor meget materiale der findes om køkkener fra perioden.¹⁶ De danske køkkener, og dermed også materiale om de danske køkkener, bar præg af, at forskellige statslige instanser og andre betydningsfulde organisationer som en konsekvens af den store boligmangel efter Anden Verdenskrig gjorde hjemmet og i særdeleshed køkkenet til et vigtigt anliggende. Køkkenet blev dog allerede fra 1900tallets begyndelse opfattet som betydningsfuldt i Danmark, hvilket dels skal ses i sammenhæng med den stigende professionalisering og institutionalisering af husholdningen og husmødre, som bl.a. havde rødder i en øget interesse for hygiejne og folkesundhed, og dels et øget fokus på idealer om effektivisering og rationalisering af køkkenerne.¹⁷ Imidlertid er det bemærkelsesværdigt, hvordan interessen for og materiale om køkkener steg markant efter 1945 for igen at aftage mod slutningen af 1960erne. I denne periode blev der arrangeret køkkenudstillinger og arkitektkonkurrencer, der blev iværksat mange og vidtfavnende undersøgelser, der skulle bidrage til både afklaring og oplysning, og hvis resultater bl.a. blev formidlet i rapporter, der blev bygget demonstrationskøkkener, arrangeret køkkenprøvninger og vist køkkenfilm. Yderligere blev der skrevet om køkkener i bøger, pjecer, tidsskrifter, aviser og ugeblade. Interessen for køkkener i denne periode var med andre ord overvældende, hvilket i sig selv er en vigtig pointe, som jeg vil vende tilbage til senere.

Toneangivende i udformningen af efterkrigstidens moderne danske køkken var især arkitekter og køkken- og husholdningsspecialister. Disse to grupperinger stod bag størstedelen af det materiale, der blev produceret om danske køkkener, og de har derfor min primære interesse i denne sam-

menhæng. Min analyse fokuserer således på et udsnit af dansk køkkenkultur, nemlig litteratur om køkkener i bredeste forstand produceret af de to grupperinger. Arkitekterne var ophavsmænd til samtidens køkkenundersøgelser og mange af periodens køkkenbøger, og desuden debatterede de køkkener i deres tidsskrift *Arkitekten*. Køkken- og husholdningsspecialisterne er en betegnelse, jeg har valgt, fordi den inkluderer husholdningskonsulenter, husholdningslærerinder, ingeniører og øvrige, der havde professionel interesse i køkkenet. Disse specialister formidlede bl.a. deres budskab i bøger om køkkenet, i periodens specialiserede magasiner så som *Bygge og Bo* samt *Bo Bedre*, i *Husmoderen*, medlemsbladet for De danske Husmoderforeninger og i en del af de pjecer, der blev produceret af Statens Husholdningsråd.

De sovjetiske køkkener

I den skitserede mængde af køkkenlitteratur – og køkkenkultur i det hele taget – er henvisninger eller beskrivelser af sovjetiske køkkener, for slet ikke at tale om henvisninger til Sovjetunionen i det hele taget, et hurtigt overstået kapitel. Det har alt i alt kun været muligt at identificere to artikler, der refererede til eller handlede om Sovjetunionen, begge i *Arkitekten*, og i begge disse var køkkener ikke en central problematik. Den ene artikel blev ellers skrevet på baggrund af den førnævnte amerikanske udstilling i Moskva 1959 og havde som illustration billedet af et af de udstillede køkkener. I teksten fokuseredes imidlertid på de generelle tendenser, der sås i arkitekturen i Østeuropa, og i forhold til Sovjetunionen konstateredes det blot, at størstedelen af byggeriet stadig var i den russiske nyklassicistiske stil, den socialistiske byggestil der i danske sammenhænge, ofte i lettere nedladende stil, blev omtalt som kransekagestilen. Dog vejredes der morgenluft i artiklen, idet arbejde af russiske arkitektstuderendes blev beskrevet som “mere moderne” og “internationalt

orienteret”, hvilket med andre ord var ensbetydende med, at stilen var ved at blive mere vesteuropæisk.¹⁸

Den anden artikel var fra 1964 og var en rejseberetning fra Moskva. Også denne artikels skribent, en arkitekt med signaturen Skriver, fandt tegn på tøbrud. Ifølge skribenten var der således tegn på, at det enkle og det funktionelle nu værdsattes i byggeriet, om end der fandtes mere god vilje end evne til at bringe intentionerne ud i livet, som det formuleredes. De moderne træk, der i den ovenstående artikel blev tilskrevet de arkitektstuderende, fandt Skriver i det nyeste byggeri i Moskva. Men som han noterede sig, var der blandt befolkningen en vis reservation mod den nye form- og ideverden. Generelt fokuserede skribenten på byplanlægning og de praktiske omstændigheder omkring byggeriets planlægning og tekniske udførelse. Som et led i dette omhandlede en del af artiklen også det nyeste boligbyggeri, men om køkkenerne heri konstateredes det blot: “Køkkenerne er rummelige og giver altid mulighed for møblering med en spiseplads.”¹⁹ På plantegningerne for de forskellige lejlighedstyper i nye byggerier kan man dog se, at køkkenerne i gennemsnit var små 7 m². Det største køkken var på 8,1 m² og fandtes i en lejlighed, der i modsætning til flere af de andre kun var til to voksne, dvs. for et par uden hverken børn eller bedsteforældre. Artiklen afsluttedes meget sigende med følgende ord:

“Man fornemmer en bevægelse og en retning. Og det må være forklaringen på, at selvom der ikke er meget for en dansk arkitekt at lære ved studiet af byggeriet i Moskva, så føler man alligevel, at det direkte møde har gjort én kloge og ivrigere efter at følge begivenhederne i Sovjetunionen, et land, hvor så meget endnu er i støbeskeen.”²⁰

Med disse ord antydede skribenten en af forklaringerne på, at der stort set ikke fandtes omtale af eller henvisninger til Sovjetunionen og sovjetiske køkkener i den danske

*Et almindeligt dansk køkken fra en lejlighed fra 1950'erne med gasbord, isskab, vægt og brødkasse.
Foto: Arbejdermuseet og ABA.*

køkkenlitteratur: der eksisterede simpelthen en udbredt opfattelse af, at der ikke var meget at lære om hverken byggeri eller køkkener i Sovjet. De sovjetiske køkkener opfattedes som anderledes, alt for anderledes, og værdierne omkring dem opfattedes som fundamentalt forskellige fra de danske, hvilket bl.a. kan forklares med den sovjetiske vægtning af kollektive køkkener. En anden forklaring er naturligvis den politiske situation. Den danske stillingtagen i den verdenspolitiske polarisering var allerede i slutningen af 1940'erne blevet formaliseret politisk, militært og økonomisk, og det er derfor ikke overraskende, at der kun fandtes få henvisninger til sovjetiske hjem og køkkener eller Sovjetunionen mere generelt i en dansk

kontekst, koldkrigs klimaet taget i betragtning. Antallet af danskere, der i denne periode fik mulighed for at rejse til Sovjetunionen, og som kunne rapportere om køkkener, var desuden stadig meget begrænset, selv om der på den front var sket et lille tøbrud mod slutningen af 1950'erne og med de første individuelle rejser og turistrejser. Rejser til Sovjetunionen skulle dog stadig afvikles i overensstemmelse med forskellige statslige organisationer, der opsatte rammer for rejsens program og afvikling samt fulgte de rejsende.²¹

Kombinationen af de officielle og temmelig kontrollerede rammer omkring rejserne i samspil med sproglige barrierer og kulturelle forskelligheder betød tillige, at rejse-

skildringer fra Sovjetunionen kun meget sjældent kunne berette om besøg i private hjem endelige private køkkener. Foruden den sovjetiske stil og køkkenkultur, det politiske klima og de praktiske omstændigheder omkring rejserne til Sovjet, må der desuden medtænkes yderligere et vigtigt forklarings-element på de manglende henvisninger. På køkkenfronten havde Sovjetunionen simpelthen ikke fået rollen som et moderne forbillede i en dansk kontekst. Sådan havde det ikke været i den første halvdel af det 20. Århundrede, og sådan var det heller ikke under den kolde krig.

Oplevelsen af de amerikanske køkkener

I modsætning til det sovjetiske køkken havde det amerikanske køkken allerede inden den kolde krigs udbrud på mange måder status som et moderne forbillede, da det havde haft stor betydning for tankerne bag og den praktiske udformning af de moderne europæiske køkkener fra det 20. århundredes begyndelse. Tanker om det moderne køkken fandtes allerede i 1870'ernes USA, og i 1910erne og 1920erne blev idealer om et rationelt og effektivt køkken videreudviklet her, bl.a. med inspiration fra den amerikanske bilindustri og scientific management metoden. Tankerne om et moderne køkken bevægede sig herefter over Atlanten og blev bl.a. videreudviklet i arkitektmiljøet omkring Bauhaus i Tyskland, hvorfra idealerne om det moderne, rationelle køkken spredtes videre ud i de europæiske lande.²²

På mange måder er det derfor ikke overraskende, at de amerikanske køkkener tydeligvis tiltrak sig opmærksomhed fra de danskere, der i årtierne efter Anden Verdenskrig fik mulighed for at rejse til USA. Blandt de USA-rejsende kom en større del til landet som et led i den studierejseaktivitet, der var en del af Marshall Planens Technical Assistance Program. Studierejserne var både arrangeret og finansieret som et fælles dansk-amerikansk regeringsanliggende, og deres

officielle, repræsentative karakter lod sig både aflæse i rejseprogrammerne og i de obligatoriske rejserapporter, der efterfølgende blev skrevet til og publiceret via det danske Udenrigsministerium. Studierejsernes formelle tilsnit lod sig dog godt forene med beskrivelser af amerikanske husholdninger og amerikanske køkkener. Beskrivelserne fandtes dog primært i de rejserapporter, hvor studiefeltet netop var forskellige aspekter inden for husholdningsområdet, eksempelvis husholdningsarbejde, og hvor de rejsende var specialister udi køkken og husholdning. Til det samlede billede af Marshallrejser hørte dog, at af det samlede antal rejser var det kun 4%, der havde netop dette fokus.²³

I studierejserapporternes beskrivelser af amerikanske køkkener springer det i øjnene, hvordan der udtryktes stor respekt for den prioritering, der fra offentlig side rettedes mod køkkener og husholdning. "Køkkenet ofres væsentlig mere opmærksomhed og omhu end her i landet" konkluderedes det i en rapport fra 1952. Med disse ord henvistes både til den høje prioritering af oplysningsarbejde, der i USA havde eksisteret siden begyndelsen af det 20. århundrede, og de køkkenundersøgelser, der regelmæssigt blev foretaget af bl.a. "Bureau of Human Nutrition and Home Economic".²⁴ I en rapport fra 1953 udtryktes en tilsvarende begejstring. Også her fremhævedes den prioritering af husholdningsuddannelse og oplysningsarbejde, der fandtes på forskellige amerikanske uddannelsesinstitutioner. Yderligere vakte det amerikanske Landbrugsministeriums forsøgscenter, "The Beltsville Research Center", begejstring, især for dets modelkøkken: "The step-saving U-kit-chen".²⁵

Med deres forsøg og oplysningsvirksomhed blev disse amerikanske institutioner et billede på, hvordan de amerikanske husmødre havde let tilgang til råd og vejledning.²⁶ Den amerikanske prioritering af forsøg, uddannelse og oplysning i forhold til køkkener og husholdning, syntes da også at have en anden positiv effekt, for som det formuleredes i en rapport fra 1954:

“I det hele taget er den amerikanske husmoder meget mere villig til at tage imod vejledning og oplysning, end husmødrene er herhjemme.”²⁷

Studierapporterne var således enslydende i deres positive vurdering af forskning, information og vejledning på husholdningsområdet; husmoderen skulle oplæres. Interessen samlede sig om køkkenet og husholdningen som et offentligt anliggende, hvilket til dels kan forklares med rejsernes officielle tilsnit. De rejsendes interesse betød i forlængelse heraf, at køkkenerne – frem for at blive opfattet som den enkelte amerikaners ansvar – blev gjort til et statsligt anliggende af de rejsende. Det interessante er imidlertid, at denne tendens opretholdtes, når de rejsende bevægede sig ind i de private amerikanske køkkener, for også i beskrivelserne af køkkenerne i de amerikanske hjem var det tydeligt, at køkkenet ikke alene var den amerikanske husmors domæne. De private køkkener blev i rapporter beskrevet som “en arbejdsplads”, og ansvaret for denne arbejdsplads rakte ud over den enkelte husmor:

“Ved besøg i amerikanske hjem er det første, der falder i øjnene, køkkenet, hvor der er gjort, hvad der kan gøres for at lette det daglige arbejde for husmoderen. Køkkenet er en meget vigtig arbejdsplads, og det erkender man, hvorfor man først og fremmest sørger for, at køkkenet er i orden og sådan indrettet, at man befinder sig godt der.”²⁸

Ansvar for køkkenets funktion og indretning var med andre ord ikke overladt til husmoderen alene. Hun var bruger af køkkenet, men fremstilledes hverken som skaber af eller som ansvarlig for køkkenet. At køkkenet fremhævedes som det mest bemærkelsesværdige rum, tydeliggør desuden samtidens interesse for køkkener i almindelighed og for de amerikanske køkkener i særdeleshed.

Foruden interessen for det offentlige

USAs tagen ansvar for køkkener og husholdning, fandtes der i studierapporterne en interesse for de tekniske hjælpemidler i de amerikanske køkkener, det være sig køleskab, opvaskemaskine og affaldskværn. De amerikanske køkkeners tekniske udstyr blev dog af de rejsende først og fremmest set som et håndgribeligt bevis på amerikanernes høje levestandard, og således blev køkkenmaskinernes betydning i forhold til rationelle og praktiske arbejdsgange i køkkenet ikke direkte tematiseret.²⁹ Foruden velstand blev køkkenets tekniske køkkenudstyr dog også gjort til et spørgsmål om lykke og frihed fra forpligtelser, for som det udtryktes i en rapport:

“Kun meget velsituerede mennesker i USA har mulighed for at købe sig fri for det huslige arbejde, mens hele den øvrige del af befolkningen nærer den samme frihedstrang og ønske om at leve et lykkeligt liv, hvortil bl.a. hører ikke at lade sig tynde eller binde af huslige pligter...”³⁰

Interessen for de moderne amerikanske køkkener var umiskendelig, men imidlertid ikke kun på grund af diverse tekniske hjælpemidler. For de danske studierejsende var de amerikanske køkkener meget mere end en fysisk enhed. De var et håndgribeligt bevis for høj levestandard og blev set som afgørende for et lykkeligt og frit liv. Det er således værd at bemærke, at fordelene ved de moderne amerikanske køkkener blev gjort til et spørgsmål om følelser, mere end det blev gjort til et spørgsmål om fysisk arbejde og kropslig slidtage. Det amerikanske køkken med dets apparater og rekvisitter brugtes således til at tydeliggøre forestillinger om det gode amerikanske liv, hvilket understreger køkkenets store symbolske betydning.

Selv om beskrivelserne af de private amerikanske køkkener mere brugtes til at synliggøre ønsket om lykke og en høj levestandard og mindre handlede om praktisk køkkenindretning og arbejdsgange, var det ty-

Inspiration til danske husmødre. Billede af et amerikansk ønskekøkken bragt i de socialdemokratiske kvindeudvalgs blad: Frie Kvinder i nr. 1 1947.

deligt, at det amerikanske køkken som helhed nød stor respekt og beundring blandt de danske studierejsende. En positiv indstilling til køkkenet og det, der fulgte med, var imidlertid ikke ensbetydende med, at de danske studierejsende mere generelt var ubetinget begejstrede for den amerikanske livsstil. Side og side med interessen og begejstringen for den høje levestandard og ikke mindst det frie liv, som blev tematiseret i relation til køkkenerne, udtrykte de rejsende forbehold over for måden, hvorpå amerikanerne levede deres liv. Under overskriften "Livet i hjemmet" kunne man eksempelvis læse følgende overvejelser i rapporten *Husholdningsarbejdet i USA*:

"Familielivet er naturligvis i Amerika som her yderst forskellig fra hjem til hjem. Dog har jeg indtryk af, at det forcerede liv på arbejdspladserne præger mange mennesker også i deres fritid og deraf præges hjemmene. Der er en vis hektisk trang til, at der stadig skal ske noget i form af biografbesøg, automobilture o.s.v., og til at søge kontakt med andre mennesker gennem klubliv, kirke- og foreningsarbejde, spejderbevægelse, søndagsskoler m.v."³¹

Med opfattelsen af, at mange amerikanere havde et udmattende arbejds- såvel som fritidsliv, skrev denne studierejserapport sig ind i en udbredt tolkningsramme, der fandtes i danske rejseskildringer fra USA i

1950erne. Amerikanernes tempofyldte liv og spørgsmålet om, hvilken betydning det travle liv havde for amerikanernes hverdag, var en af de problemstillinger, der optog en stor del af de danske rejsende i perioden, og som gav anledning til udbredt bekymring.³² Opfattelsen af amerikanernes liv som hektisk og travlt var da også en af de udbredte europæiske stereotyper, som blev reproduceret ganske uafhængig af koldkrigs konflikten.³³ Et lignende forbehold, der udtryktes i forhold til amerikanernes livsstil, fandtes i en anden af rapporterne:

“Den amerikanske familie sammenligner sit eget hjem med naboens i større omfang end vi kender fra Skandinavien, og det er indtrykket, at en amerikaner ikke følger sig helt lykkelig før han har en bil, der er lidt større og lidt mere skinnende end naboens, hans hjem ser mere imponerende ud osv., en indstilling, som vi ikke er slet så bekendt med fra skandinaviske forhold, hvor det individualistiske præg stadig respekteres.”³⁴

Konkurrencemomentet eller trangen til at overgå naboen blev i dette tilfælde gjort til et udtryk for konformitet og ensartethed. På denne måde indskrev denne rapport sig – med antydningen af, at USA skulle være landet, hvor det individuelt personlige ikke længere var en mulighed – i samtidens konformitetsdebat, hvor både danske og amerikanske intellektuelle diskuterede den moderne amerikaner som et masse menneske, der levede i angst for at skille sig ud eller være anderledes.³⁵

Det var imidlertid ikke kun studierejsende i Marshall-regi, der fik mulighed for at opleve USA og de amerikanske køkkener ved selvsyn. Foruden studieture og -ophold i forskellige regi, typisk arrangeret af og for forskellige faggrupper, steg også antallet af private rejsende i takt med den danske økonomis opsving i løbet af 1950erne. Mange af disse rejser resulterede i kortere eller længere skildringer af det oplevede, og således tryktes der også beskrivelser af amerikan-

ske køkkener i både *Arkitekten*, *Bo Bedre* og *Husmoderen*. Stort set ingen af køkkenbeskrivelserne i disse udgivelser tematiserede det oplysnings- eller uddannelsesarbejde, som blev beskrevet i studierejserapporterne, men ellers er det muligt at pege på de samme tendenser i køkkenbeskrivelserne, som identificeredes i rapporterne. Således fandtes der en udbredt begejstring for de amerikanske køkkeninstallationer, køkkenartefakterne og de tekniske tiltag, de rejsende oplevede i de amerikanske køkkener, alt imens der udtryktes forbehold over for den amerikanske livsstil og amerikanernes smag, eksempelvis i forhold til møblering og mad.³⁶

Isccenesættelsen af amerikanske køkkener

De amerikanske køkkener vakte således stor interesse blandt de rejsende. Både den opmærksomhed, der i USA rettedes mod køkkenet samt køkkenudstyret i de private amerikanske køkkener kaldte på begejstring, hvilket dog ikke hindrede en vis reservation i forhold til den amerikanske livsstil, selv i de mere officielle studierapporter.

Det er oplagt, at de danske rejsende i USA – ganske i tråd med de rejsende i Sovjet – blev præsenteret for de sider af samfundet, som der var interesse i at vise frem. I USA var dette bl.a. både køkkener og husholdningsinstitutioner. Hvordan amerikanerne selv ønskede at iscenesætte deres køkkener i en dansk køkkenkontekst, lader sig ikke aflæse ud af den danske køkkenlitteratur, men bogen *Amerika i billeder* kan give et fingerpeg i retning af det. Bogen, der udkom på det Schønbergske Forlag i 1952, bestod foruden et forord og korte billedtekster af 55 fotografier, der alle på forskellige måder fremviste storladne og imponerende aspekter af et natur- og menneskeskabt USA. Blandt fotografierne sås således Manhattans skyline, et nybygget forstads-kvarter, gevaldige parkeringspladser, bilproduktion i Detroit foruden fantastiske natur-

fænomener og enorme vidder. I bogen fandtes der kun et enkelt fotografi fra et privat amerikansk hjem, hvis motiv var et køkken. På billedet sås en yngre kvinde, siddende på en taburet i et forstads køkken fyldt af diverse teknisk køkkenudstyr og i færd med at betjene en køkkenmaskine. Fotografiet var ledsaget af følgende billedtekst:

“Mange amerikanske køkkener er ønskekøkkener med alle moderne tekniske hjælpemidler: elkomfur, køleskab, ventilator, røremaskine osv.”³⁷

Billedteksterne og forordet i bogen var skrevet af en i offentligheden ukendt seminarlærer- og forstander fra Viborg, mens billedmaterialet var stillet til rådighed af De Forenede Staters Informationstjeneste. Uden at kende til forfatterens eventuelle retningslinjer i forhold til ordlyden af billedteksterne, er det dog oplagt at antage, at præsentationen af det ønskværdige amerikanske køkken ikke gik imod intentionen med billedet. Side og side med fantastiske naturfænomener, bygningsværker og teknologi var det et amerikansk forstads køkken, der udgjorde det respektindgydende og betydningsbærende image, som det mere officielle USA gerne ville præsentere og iscenesætte udadtil. Endnu engang fremstår det tydeligt, hvordan køkkenet blev set som et betydningsfuldt anliggende i en vesteuropæisk kontekst. Tilsammen leverede fotografiet og teksten et tydeligt budskab: de amerikanske køkkener var ønskekøkkener, en status de besad i kraft af deres tekniske udstyr. Spørgsmålet er imidlertid, hvordan dette budskab stemte overens med de forestillinger og idealer om de amerikanske køkkener i den danske køkkenlitteratur?

Ønske- eller drømmekøkkener?

Begreber som drømmekøkken eller ønskekøkken var faktisk begreber, der i den danske køkkenlitteratur ofte dukkede op i beskrivelser af amerikanske køkkener. Et af

de steder, hvor begrebet anvendtes, var i artiklen “Øst-vest, er hjemme bedst?” fra *Arkitekten*, skrevet i anledning af The American National Exhibit i Moskva i 1959, en artikel hvis indhold jeg allerede har berørt i afsnittet om de sovjetiske køkkener. Bortset fra en kort introduktion i artiklen, hvor det noget lakonisk konstateredes, at USA viste det frem, der gjorde resten af verden misundelig – bl.a. drømmekøkkenet – alt imens Sovjetunionen på pendantudstillingen i New York viste det frem, der gjorde resten af verden nysgerrig – bl.a. Sputniken – nævntes det amerikanske køkken ikke yderligere i teksten.³⁸ Imidlertid var artiklen ledsaget af et stort fotografi af et af de udstillede amerikanske køkkener. Fotografiet var ledsaget af følgende billedtekst:

“Drømmekøkken på U.S.A.’s udstilling i Moskva. Det er fuldt automatiseret. Alt kan dirigeres fra det kontrolbord, hvor husets frue for øjeblikket har slået sig ned. Maskinen på gulvet er en fjernstyret bonemaskine. Der er desuden et fjernstyret anretterbord, der endog kan tage af bordet, vaske op og sætte på plads. Man bemærker, at Danmark indtager en hæderfuld plads i denne ønskedrøm på højeste plan. Stolene og spisebestik er danske.”³⁹

Det udstillede køkken blev fremstillet som automatiseret eller mekaniseret i en sådan grad, at man fornemmer en form for distance eller fremmedgjorthed i teksten. Køkkenet blev beskrevet som et drømmekøkken og oven i købet som udtryk for en ønskedrøm på højeste plan, men samtidig var det uvirkeligt, som en drøm! Denne distance kan naturligvis også forklares med, at køkkenet netop var en udstillingsmodel, en omstændighed som dog på udstillingen var forsøgt nedtonet, idet de udstillede modeller var levendegjorte, i dette tilfælde med en husmor, der betjente teknologien. At køkkenet var en model, kommenteredes dog ikke i denne sammenhæng. Køkkenet blev beskrevet som et ønskekøkken og som en ønskedrøm, men derudover kom det ikke til

refleksioner over arbejdsgange i køkkenet med dets maskiner eller vurderinger af køkkenet i øvrigt, positive som negative. Positiv interesse rettedes derimod mod det danske bestik og de danske stole, hvilket ydermere blev understreget af, at begge dele stod i forgrunden på fotografiet. Om det var stole og bestik, køkkenets automatik eller amerikanernes egen iscenesættelse, der var udslagsgivende for karakteristikkene af køkkenet som en ønskedrøm, er uvist, men sandsynligvis har et dansk islæt i køkkenet ikke gjort det mindre ønskværdigt. Under alle omstændigheder var budskabet tydeligt: køkkenet var et drømmekøkken.

Nok anvendtes begrebet drømme- eller ønskekøkken i den danske køkkenlitteratur ofte i relation til de amerikanske køkkener, men imidlertid var budskabet kun sjældent så entydigt og enkelt som i ovenstående tilfælde. I køkkenlitteraturen fandtes der således flere eksempler, hvor de amerikanske drømme- og ønskekøkkener blev inddraget som noget, de danske køkkener hverken kunne eller skulle forsøge at efterligne. Eksempelvis stod der på bagsiden af *Bedre køkkener med små midler*, en bog skrevet af den toneangivende køkkenarkitekt Esbjørn Hiort, at bogen ikke handlede om amerikanske luksuskøkkener eller andre drømmekøkkener. Disse køkkener var det alligevel kun de færreste, der havde mulighed for at anskaffe sig, så derfor handlede bogen om, hvordan ganske almindelige køkkener kunne blive bedre arbejdspladser for husmoderen, som det formuleredes.⁴⁰ Distancen til det amerikanske luksuskøkken var tydelig. Dette køkken var uopnåeligt og derfor ikke værd at bruge tid på. Fokus burde i stedet rettes mod de køkkener, der var realistiske i en dansk sammenhæng, hvis det stod til Esbjørn Hiort. Samme pointe fremgik også af en artikel i *Bygge og Bo* skrevet nogle år tidligere:

“Det er imidlertid ikke nok at rationalisere vore Køkkener alene ud fra Spørgsmaal om Pris, Arbejdskraft og hurtig Fremstilling, Ra-

tionaliseringen maa samtidig danne Indledningen til en afgørende Højnelse af vores Køkkeners Standard, ikke i Form af kopierede amerikanske Ønskekøkkener, fyldt med mekaniserede Indretninger, dertil er Springet fra vore nuværende Køkkener for umaadeligt til at have Chancer for at blive gennemført, men et køkken, hvor de Beparelser som Rationalisering og fabriksmæssig Serie fremstilling medfører, er anvendt til at opfylde Husmoderens berettigede Krav om rigtig Dimensionering, større hygiejne, hensigtsmæssig, praktisk og tidsbesparende Planlægning og Indretning.”⁴¹

I disse beskrivelser var det amerikanske ønske- eller drømmekøkken en blanding af uønskeligt, uopnåeligt og urealistisk, enten fordi det var for langt fra, hvad der var muligt i de danske køkkener, eller fordi de amerikanske køkkener slet og ret var drømme. Sidstnævnte pointe cementeredes ligeledes i en artikel fra *Bo Bedre*, hvor de amerikanske drømmekøkkener, der vistest frem på diverse udstillinger, netop blev betegnet som drømme, drømme forstået som konstruktioner, der ikke fandtes i virkelighedens verden.⁴²

Forestillingen om de amerikanske køkkener som drømme- og ønskekøkkener blev også udfordret i andre sammenhænge, hvor begreberne nok anvendtes i relation til de amerikanske køkkener, men hvor anledningen var en modificering eller ligefrem en tilbagevisning af denne opfattelse af de amerikanske køkkener. I disse tilfælde blev de amerikanske køkkener brugt som dét, de danske køkkener blev defineret i opposition til. Eksempelvis diskuterede køkkenarkitekt Ulla Tafdrup køkkenutopier over for fornuftskøkkener i artiklen “Drømmekøkken eller brugskøkken” trykt i *Arkitekten* 1952. I hendes fremstilling var heller ikke de amerikanske køkkener uden videre identiske med drømmekøkkener. Ganske vist opfattede folk de amerikanske køkkener som drømmekøkkener, men, som hun argumenterede i artiklen, var det ikke en sandhed

uden modifikationer. Visse elementer i det amerikanske køkken var i hendes udlægning fortrinlige, så som den elektriske udsugning, alt imens andre sider af de amerikanske køkkener lod meget tilbage at ønske.⁴³ Med andre ord var ikke alt i det amerikanske køkken i Ulla Tafdrups udlægning ideelt, og hun demonstrerede således, at folks drømme og forestillinger om de amerikanske køkkener – og drømmekøkkener som sådan – ikke altid levede op til idealerne.

Samme balancering mellem gode og mindre gode sider af det amerikanske køkken fandtes også i artiklen “To amerikanske ønske-køkkener” fra *Bygge og Bo* 1946. Overordnet fandtes der i artiklen stor begejstring for de amerikanske køkkener, men alligevel indledtes den med ordene:

“Om den amerikanske Smag kan der diskuteres – den er i hvert Fald paa mange Punkter vidt forskellig fra vor – men, naar det gælder den tekniske indretning af Hjemmet, maa vi anerkende, at her er Amerikanerne langt forud for os. Se nu bare paa disse Billeder af de to moderne Køkkener – og, kære Husmødre, indrøm, at Tænderne løber i Vand, naar man ser de mange raffinerede Installationer og tekniske Finesser.”⁴⁴

Dét, der i første omgang blot præsenteredes som en anderledes smag, viste sig dog at være ensbetydende med dårlig smag, for, som det senere i artiklen konstateres i beskrivelsen af et veludstyret køkken med diverse elektroniske køkkenartefakter:

“Men det vilde ikke være helt amerikansk, dersom man ikke i Hjørnet ved Døren havde hængt et af de rædselsfulde Tyrolerure. Et Paafund sikkert ingen dansk Husmoder havde gjort sig skyldig i.”⁴⁵

De amerikanske ønskekøkkener bød også i denne sammenhæng på god og efterstræbellesværdig køkkentechnologi, men til gengæld fremstilledes amerikanernes æstetiske sans som en kontrast til de danske husmødres smag, der helt eksplicit blev beskrevet som

væsentlig bedre. Begejstring og reservation optrådte side om side i disse skildringer af de amerikanske køkkener, og endnu en gang tegnedes et billede af, at køkkenets tekniske udstyr påkaldte sig et særligt tolkningsrationale, alt imens der formuleredes forbehold over for amerikanerens smag eller deres evne til at indrette sig. At amerikanerne blev set som værende i besiddelse af dårlig stil og smag, forekommer helt i tråd med de føromtalte europæiske stereotype opfattelser af amerikanere.

Kold krig i dansk køkkenkultur?

Ikke overraskende har min søgen efter forestillinger og idealer om henholdsvis USA og Sovjet og ikke mindst deres køkkener i en dansk køkkenkultur vist, at Sovjetunionen og de sovjetiske køkkener stort set var usynlige, alt imens USA og de amerikanske køkkener var langt mere nærværende. Fraværet af Sovjetunionen som inspirationskilde skal naturligvis forstås i lyset af koldkrigs konflikten, som uden tvivl cementerede opfattelsen af Sovjetunionen som fremmedartet. Imidlertid er det vigtigt at holde sig in mente, at de sovjetiske køkkener heller ikke inden koldkrigs konflikten havde rollen som forbillede i en køkkenkontekst. Sovjetunionen var simpelthen åbenlyst anderledes og tilbagestående på dette område. Omvendt havde USA allerede i de tidlige årtier af det 20. århundrede rollen som moderne køkkenforbillede, en rolle som det opretholdt efter Anden Verdenskrig og op igennem 1950erne og 1960erne. Det amerikanske køkken, med hvad der dertil hørte af teknologi, æstetik og livsstil, var dog et forbillede, hvortil der også var knyttet reservationer, forhandlinger og ind i mellem afstandstagen. Alt imens der fandtes positive beskrivelser af teknologi og artefakter til køkkenet og al den opmærksomhed, der fra det offentliges side rettedes mod køkkenerne, var der en kritisk distance til den amerikanske æstetik og livsstil mere generelt, også når beskrivelserne fandtes i sammenhænge,

der havde en mere formel karakter. Det amerikanske køkkens symbolske betydning viste sig imidlertid også tydelig, både i forhold til de forestillinger om det gode liv, der knyttedes til det amerikanske køkken, og i forhold til forestillingen om det amerikanske køkken som et ønske- eller drømmekøkken. Det er oplagt, at begreber som ønske- eller drømmekøkken har eksisteret i samtiden, som begreber, der blev forbundet med det amerikanske køkken. Det interessante er imidlertid, at forestillingerne om det amerikanske køkken som forbilledligt ikke ubetinget deltes af de toneangivende køkkenfolk i Danmark, som tværtimod så de amerikanske ønskekøkkener som uvirkelige eller uopnåelige. Deres brug af begreberne ønske- og drømmekøkken blev således i højere grad en dekonstruktion af det, de fandt urealistisk. At begreberne ønske- og drømmekøkkener alligevel blev forbundet med det amerikanske køkken, fortæller således i højere grad om den iscenesættelse af det amerikanske køkken, som fandt sted i den danske populærkultur og den iscenesættelse, som amerikanerne selv havde en finger med i, men som altså var en iscenesættelse, der skete langt fra køkkeneksperterne.⁴⁶

Spørgsmålet er så, om vi på denne baggrund kan tale om kold krig i en dansk køkkenkultur? Svaret bliver et både-og, et ja og nej. Der fandtes ingen spor af en særlig koldkrigsæstetik i en dansk køkkenkultur, og ej heller tematiseredes vigtigheden af gode køkkener i forhold til koldkrigs konflikten. Ligeledes kan både fraværet af og tilstedeværelsen og ambivalensen af henholdsvis det sovjetiske og amerikanske ikke alene forklares med den kolde krig, om end konflikten givetvis forstærkede nogle af de tendenser, der fandtes i forvejen. Omvendt er det nærliggende at forestille sig, at der fra dansk og amerikansk side blev rettet en øget opmærksomhed mod den tiltrængte moderniseringen af de danske køkkener som en konsekvens af koldkrigs konflikten, hvilket f.eks. amerikansk støtte økonomisk

til Statens Husholdningsråds nye bygninger i 1953 kunne tyde på.⁴⁷ Nok iscenesattes de amerikanske køkkener som indbegrebet af teknologisk overlegenhed og forbrugsmæssig overflod, men denne fortælling stod dog ikke uimodsagt i en dansk kontekst. Politisk og ikke mindst symbolsk spillede de amerikanske køkkener givetvis en rolle i en dansk køkkenkultur, men i et hverdagsperspektiv kan den kolde krig ikke alene bruges som forklaring på, at der var koldt i de nordvendte danske køkkener.

Noter

1. For flere informationer om udstillingen, se David Crowley & Jane Pavitt (red.), *Cold War Modern – Design 1945-70*, London 2008 og Jane Pavitt, *Fear and Fashion in the Cold War*, London 2008.
2. Et af hovedværkerne inden for forskningsfeltet er Frances Stonor Saunders, der i bogen *Who Paid the Piper? CIA and the Cultural Cold War*, London 1999, analyserede den antikommunistiske kulturorganisation Congress for Cultural Freedom og dens CIA-financerede aktiviteter i Europa. I en dansk sammenhæng skal primært nævnes Ingeborg Philipsens analyse af den danske afdeling af Congress for Cultural Freedom, Selskabet for Frihed og Kultur og Marianne Rostgaard, der primært har diskuteret den politiske brug af kultur i sine analyser af Public Diplomacy. Se Ingeborg Philipsen, *Selskabet for frihed og kultur 1950-60*. Arne Sejrs og dansk kulturliv under den kolde krig, upubliceret speciale, Kbh. 2001 og Marianne Rostgaard, "Kampen om sjælene. Dansk Marshallplan publicity 1948-50", *Historie*, nr. 2, 2002 og Marianne Rostgaard, "Opinionsdiplomati og amerikanisering. Den kulturelle side af den kolde krig", *Arbejderhistorie*, nr. 4, 2004.
3. For en diskussion af forholdet mellem hverdagslivets, kulturens eller massemediernes afspejling af koldkrigs konflikten i en dansk kontekst, se Klaus Petersen & Nils Arne Sørensen (red.), *Den kolde krig på hjemmefronten*, Odense 2004, Klaus Petersen & Nils Arne Sørensen, "Kommunister, Janbøger og drømmekøkkener. Et essay om hverdagsliv, amerikanisering og kold krig i Danmark", *Historie*, nr. 1, 2007, Iben Vyff, *Øst, Vest – hvilken fremtid var bedst? Danskere på rejse i USA og Sovjetunionen i 1950erne*, upubliceret Ph.d.-afhandling,

- RUC 2007, Søren Hein Rasmussen, *Den kolde krigs billeder*, Kbh. 2009 samt Morten Bendix Andersen, "Kampen om forbrugersamfundet. Lis Groes og debatten om reklame i Danmark 1945-1965", *Arbejderhistorie*, Nr. 2, 2011, s. 46-68. Se desuden Marie Cronqvist, *Mannen i mitten. Ett spindrama i svensk kallakrigskultur*. Stockholm 2004, Kim Salomon et al. (red.), *Hotad idyll. Berättelser om svenskt folkhem och kallt krig*, Lund 2004 samt Kim Salomon, *En femtiotalsberättelse. Populärkulturens kalla krig i folkhemssverige*, Stockholm 2007.
4. Tilsvarende var der tidligere samme år arrangeret en sovjetisk udstilling i New York, "The Soviet National Exhibition", hvor der var teater- og musikopførelse, og hvor bl.a. Sputniken og maskiner fra landbrug og industri blev udstillet.
5. "The Kitchen Debate" er bl.a. beskrevet i Elaine Tyler May, *Homeward Bound. American Families in the Cold War Era*. New York 1988, Karal Ann Marling, *As seen on TV. The visual culture of everyday life in the 1950s*. Cambridge 1994, Robert H. Haddow, *Pavilions of Plenty. Exhibiting American Culture Abroad in the 1950s*. Washington 1997 samt Susan E. Reid, "Cold War in the Kitchen. Gender and the De-Stalinization of consumer Taste in the Soviet Union under Khrushchev", *Slavic Review* vol. 61, nr. 2, 2002.
6. Susan E. Reid, "'Our Kitchen is Just as Good'. Soviet Responses to the American National Exhibition in Moscow, 1959", i David Crowley & Jane Pavitt (red.), *Cold War Modern*, London 2008, s.158.
7. Den svenske historiker Håkan Arvidsson har pointeret, hvordan koldkrigskonflikten kan ses som en kamp om hegemonien mellem to konkurrerende moderniteter. Med denne optik bliver koldkrigskonflikten en styrkeprøve mellem en østlig og en vestlig moderniseringsmodel, mellem plan og politik i øst og individualisme og marked i vest, hvor det i en vis forstand var midlerne og metoderne, der var forskellige, ikke målet. Se Håkan Arvidsson, "När krigets mål var freden", i Kim Salomon et al. (red.), *Hotad idyll*, Lund 2004, s. 188.
8. Se Greg Castillo, "The American 'Fat kitchen' in Europe. Postwar Domestic Modernity and Marshall Plan Strategies of Enchantment", i Ruth Oldenziel & Karin Zachmann (ed.), *Cold War Kitchen. Americanization, technology, and European users*, Cambridge 2009, s. 44ff.
9. Se henholdsvis Greg Castillo, "Domesticating the Cold War. Household Consumption as Propaganda in Marshall Plan Germany" i *Journal of Contemporary History* vol. 40, nr. 2, 2005, Greg Castillo, *Cold War on the Home Front. The Soft Power of Midcentury Design*, Minneapolis & London 2010 samt Ruth Oldenziel & Karin Zachmann (ed.), *Cold War Kitchen*, Cambridge 2009.
10. Lynne Attwood, *Gender and housing in Soviet Russia. Private life in a public space*, Manchester & London 2010.
11. Med formuleringen "Goods instead of Guns" tematiserede den amerikanske sociolog David Riesman allerede i 1951 forestillinger om forbrugsgoders betydning i koldkrigskonflikten. I det satiriske essay "The Nylon War" beskrev han et fremtidsscenario, hvor amerikanerne bombede Sovjetunionen med nylonstrømper, armbåndsure, cigaretter og udstyr til hjemmepermanent. Se David Riesman, "The Nylon War", i David Riesman, *Abundance for What? And other Essays*. London 1964.
12. Se Elaine Tyler May, *Homeward Bound*, New York 1988.
13. Amanda Lagerkvist, "Just for fun. Bilder av masskulturkonsumtionens Amerika", i Peder Alén & Johan Söderberg (red.), *Förbudna njutningar. Spår från konsumtionskulturens historia i Sverige*, Stockholm 2001, s. 241f.
14. For en køkkenhistorisk gennemgang, se bl.a. Iben Vyff, "Plankøkken eller drømmekøkken? Danske køkkentanker i 1950erne og 1960erne", *1066. Tidsskrift for historie*, nr.1, 2011.
15. Ruth Oldenziel & Karin Zachmann, *Cold War Kitchen*, Cambridge 2009, s. 3.
16. Min brug af begrebet køkkenkultur henviser både til materiale, der primært handler om køkkener og om materiale, hvori køkkener indtager en mindre rolle, og hvor fokus eksempelvis er på hjemmet eller husholdning.
17. Eksempelvis blev det første danske husholdningsseminarium åbnet i 1902, og Statens Husholdningsråd blev oprettet i 1935. Se Bodil Olesen & Jytte Thorndahl: *Da danske hjem blev elektriske 1900-2000*, Århus 2004, s. 236ff.
18. "Øst-vest, er hjemme bedst?" *Arkitekten* 1959, s. 277.
19. "Snapshot af Moskva" *Arkitekten* 1964, s. 452.
20. "Snapshot af Moskva" *Arkitekten* 1964, s. 454.
21. For yderligere informationer, se Iben Vyff, "Rejser til USA og Sovjetunionen", i John T. Lauridsen et. al. (red.) *GADs Leksikon. Den kolde krig og Danmark*, Kbh. 2011, s. 541-42.
22. For en indføring i international køkkenhistorie, se bl.a. June Freeman, *The Making of the Modern Kitchen. A Cultural History*, Oxford & New York 2004 og Ruth Schwartz Cowan, *More Work for Mother. The Ironies of Household Technology from the Open heart to the Microwave*, New York 1983.
23. Tak til post.doc Sissel Bjerrum Fossat, SDU for denne opgørelse. For flere informationer om de danske studieture i Marshall regi, se foruden Sissel

- Bjerrum Fossat, *The American way eller den danske model? Danske studierejser til USA under Marchall-planens bistand 1948-1955*, upubliceret Ph.d.-afhandling, Syddansk Universitet 2011 også Ole Bech-Petersen, *Encounters*, upubliceret Ph.d.-afhandling, Syddansk Universitet 2000, kap. 9 samt Marianne Rostgaard, "Opinionsdiplomati og amerikanisering", *Arbejderhistorie*, nr.4, 2004.
24. *Husholdningsarbejdet i USA*, Udgivet ved Udenrigsministeriets Foranstaltning, Kbh.1952, s. 36f.
25. Begrebet refererede til køkkenelementernes placering set fra oven. Fordele ved U-formede køkkener overfor L-formede køkkener blev ivrigt debatteret i det danske køkkenmiljø i disse år.
26. *Husholdningskonsulentarbejdet i USA*, Udgivet ved Udenrigsministeriets foranstaltning, Kbh.1953, s. 60ff.
27. *Landbrugs- og husholdningsproblemer i U.S.A.* Udgivet ved Udenrigsministeriets foranstaltning, Kbh. 1954, s. 121.
28. *Husholdningskonsulentarbejdet i USA*, Udgivet ved Udenrigsministeriets foranstaltning, Kbh. 1953, s. 68.
29. Se f.eks. *USA. I dag og i morgen. Indtryk fra en studierejse*. Udgivet ved Udenrigsministeriets foranstaltning, Kbh. 1956, s. 11.
30. *Husholdningsarbejdet i USA*, Udgivet ved Udenrigsministeriets Foranstaltning, Kbh. 1952, s. 34. Se tillige *Husholdningskonsulentarbejdet i USA*, Udgivet ved Udenrigsministeriets foranstaltning, Kbh. 1953, s. 57.
31. *Husholdningsarbejdet i USA*, Udgivet ved Udenrigsministeriets Foranstaltning, Kbh. 1952, s. 52.
32. For en uddybelse af problemstillingen, se Iben Vyff, "Hverdag og menneskeliv i vest, langt fra Danmark men hvor er det bedst? – Danske rejsendes forestillinger om hverdagslivet i USA i 1950'erne", *Arbejderhistorie* nr. 1, 2009, s. 34ff.
33. Den hollandske professor i American Studies, Rob Kroes, har beskrevet, hvordan europæernes opfattelse af USA og amerikanere i høj grad har været og er bygget op omkring stereotyper, der fungerer som en kontrast til deres egne nationale selv-billeder. Disse opfattelser har eksisteret i århundreder og er en konsekvens af USAs funktion som et konstituerende element i europæisk idehistorie. Se Rob Kroes, *If You've Seen One, You've Seen the Mall*, Urbana & Chicago 1996, s. ix-xii og s. 13f. Problematikken findes yderligere uddybet hos Richard Pells, *Not Like Us. How Europeans Have Loved, Hated, and Transformed American Culture since World War II*, New York 1997 og hos Stian Bormark & Dag Herbjørnsrud, *Frykten for Amerika. En europeisk historie*, Oslo 2005.
34. *USA. I dag og i morgen. Indtryk fra en studierejse*, Udgivet ved Udenrigsministeriets foranstaltning, Kbh. 1956, s. 11.
35. I USA blev debatten især sat af to sociologer, henholdsvis David Riesman med bogen *The Lonely Crowd* fra 1950 og C. Wright Mills med bogen *White Collar* fra 1951. I en dansk sammenhæng blev problemstillingen debatteret af bl.a. Elsa Gress og Hans Jørgen Lembourn. Se Søren Schou, *Og andre forfattere. Dansk fiktionsprosa 1945-60*, Frederiksberg 2001, s. 156ff.
36. Se f.eks. *Arkitekten* (U) 1953, s. 253ff, *Husmoderen* nr. 1, 1951, s. 112f., *Husmoderen* nr. 6, 1952, s. 5ff, *Husmoderen* nr. 12, 1953, s. 7ff, *Husmoderen* nr. 3, 1954, s. 6ff samt *Bo Bedre* nr. 12, 1962, s. 66ff.
37. Henry Holm, *Amerika i billeder*, Kbh.1952, s. 40. Køkkenet er fra forstadsbebyggelsen "Hollin Hills", en præmieret bebyggelse i Virginia, USA. Denne information fremgår dog ikke af bogens tekst men kommer af information fra *Arkitekten* M, 1951, s. 27f.
38. Øst-vest, er hjemme bedst?" *Arkitekten* 1959, s. 77.
39. Øst-vest, er hjemme bedst?" *Arkitekten* 1959, s. 77.
40. Esbjørn Hiort, *Bedre køkkener med små midler*, Kbh. 1954.
41. *Bygge og Bo*, "Rationalisering af vore Køkkener" 2/1947 s. 38.
42. "Hjemme i den nye verden" *Bo Bedre* 12/1962, s. 64.
43. "Drømmekøkken eller brugskøkken", *Arkitekten* U 1952, s. 411.
44. "To amerikanske ønske-køkkener", *Bygge og Bo*, 1946, s. 45.
45. "To amerikanske ønske-køkkener", *Bygge og Bo*, 1946, s. 45.
46. Se f.eks. Billedbladet nr. 3/1949, Samvirke nr. 2, 1960 og Billedbladet nr. 12, 1958, s. 24. Den amerikanske konstruktion af drømme- eller ønskekøkkenet ses foruden køkkenudstillingerne også i 1950'ernes reklamefilm, f.eks. General Motor's "Design for Dreaming" fra 1959 og plasticfirmaet Mansanto's "House of the Future" fra 1957
47. Fra amerikansk side blev der gennem produktionsfonden (Benzon-Moody fonden) stillet 500.000 kr. til rådighed til indkøb af inventar og laboratorieudstyr. Se "Statens Husholdningsråd", *Konserves*, nr. 13/14, 1955-56, s. 90f. Tillige stillede USA gennem Foreign Operation Administration 155.000 kr. til rådighed for husholdningsrådet til administration af oplysningsarbejdet i Danmark i 1953. Se *Statens Husholdningsråd 1935-1985*, Kbh. 1985, s. 8.

Abstract

Iben Vyff: The Cold War and the culture of the Danish kitchen, 1945-1965, *Arbejderhistorie* 2/2012, s. 40-56.

For a whole number of years within the field of research on the Cold War there has been a major focus on kitchens and not least the significance of American kitchens as a powerful cultural weapon during this confrontation. For instance most will recall the image of Khrushchev and Nixon, discussing kitchens in Moscow in 1959. Taking as a point of departure the Danish literature on kitchens produced by architects and other specialists in the field of the kitchen and household/house-keeping, the article investigates the manner in

which Danish kitchen culture reflected the Cold War conflict and in what way it is possible to talk about the Cold War in this area of life. The absence of a Soviet impact is therefore discussed. This cannot be explained alone on the basis of the Cold War conflict and deliberations over the American kitchen, but as something in the balance between practical rejection, technological inspiration together with political and symbolic enthusiasm.

Iben Vyff
Post.doc. ved Institut for Uddannelse og
Pædagogik (DPU)
Aarhus Universitet
ibvy@dpu.dk